

Balti julgeolekupoliitika alused

DIANA MARNOT
Sisekaitseakadeemia teadur

Võiksime kaaluda mõningate Läti ja Leedu julgeolekupoliitikas leiduvate suundade ülekandmist Eesti julgeolekupõhimõtetele.

Balti riigid moodustavad maailma silmis terviku. Oma erinevustest ja sarnasustest oleme kõige enam teadlikud vaid meie ise. Möödunud sajandi kogemused liitsid Balti riike ohtude tajumise kontekstis rohkem kui sellele eelnenud ajaperioodid. Taasiseseisvumise esimene kümnend möödus meil valdavalt oma riikide ülesehitamise hoos, teisel kümnendil valmistusime liituma Euroopa Liidu ja NATOga ning siis tegelesime sisseelamisega. Mõne aasta pärast on neis organisatsioonides olnud juba 20 aastat. Selle aja jooksul on olnud võimalus ise kohaneda ja ka teistele liikmetele oma suutlikkust tõendada. Küsimus on selles, kuidas edasi? Baltikumi kontekstis võiks mõelda – kas koos või üksi?

Kolme riigi parlamentide koostöövorm Balti Assamblee on alates oma tegevuse

algusest rõhutanud kolme riigi koostöö olulisust. 2020. aasta Balti Assamblee eesistuja on olnud Eesti ja selle perioodi prioriteediks on seatud julgeoleku- ja kaitsekoostöö. Nii on igati kohane, et meie riik näitab üles initsiatiivi, otsides enam võimalusi ühtsetele huvidel toetuva tuleviku loomiseks. Sellest eesmärgist innustatuna tehti Sisekaitseakadeemias Eesti, Läti ja Leedu julgeolekupoliitika dokumentide võrdlus.¹ Analüüsis selgitati kategooriate kaupa välja kolme riigi hoiakud, kaardistati probleemid ja nende lahenduseks ette nähtud meetmed. Eesmärgiks oli võrdluse teel tuvastada ühtsed joondumised ja võimalikud omavahelised õppimiskohad. Leitule tuginedes on Balti riikide erinevate sektorite esindajatel tulevikus lihtsam leida valdkondade kaupa võimalusi koostööks. Käesolev kirjatöö toob eelkirjeldatud raportist esile olulisemad mõttekohad ja annab ülevaate iga riigi eri perioodides tuvastatud julgeolekut ohustavatest teguritest.

Kõige rohkem iseloomustavad kolme riiki sarnased eluliselt tähtsad huvid ja väärtused: suveräänsus ja territoriaalne terviklikkus, demokraatial põhinev põhiseaduslik kord, tsiviilühiskond,

¹ Artikli aluseks olevat täpsemat ja pikemat raportit saab lugeda Sisekaitseakadeemia digiriivist (Marnot 2020)

inimõigused, kodanike eneseväljenduse õigused ning rahu ja riiklik heaolu. (Saeima 2008; Saeima 2019; Riigikogu 2010). Kõigi eelnimetatud väärtuste kaitsmine ja järgimine tagab iga riigi enda hinnangul mõistliku julgeolekutaseme, ühiskonna püsiva arengu ja edendab ka riikide rahvusvahelist positsiooni. Kuna paljud julgeolekuohud nagu näiteks terrorism, massihävitusrelvade levik, keskkonnaohud, organiseeritud kuritegevus jm on rahvusvahelise iseloomuga, siis väärtustatakse väikeriikidena piirideülest koostööd suurriikidest ehk enamgi.

Alates taasiseseisvumisest on Eesti, Läti ja Leedu diplomaatilised eesmärgid olnud sarnased ning riikide julgeoleku tagamisel on nähtud suurt rolli riikidevahelisel koostööl ja rahvusvahelistel organisatsioonidel. Euro-Atlandi koostööd peetakse tähtsaks nii sõjalise kui ka majandusliku kindluse garanteerimisel. Kuigi üldine

Euro-Atlandi koostööd peetakse tähtsaks nii sõjalise kui ka majandusliku kindluse garanteerimisel.

eesmärk on olnud kõikidel sarnane, siis riigiti on valitud koostööks erinevaid suundi. Näiteks Euroopa Liidu ja NATOga ühinemisel seadis Läti selge eesmärgi osaleda võimalikult aktiivselt ja võrdsetel alustel rahvusvaheliste organisatsioonide julgeolekupoliitika väljakujundamisel (Saeima 2008). Selline taktika on andnud Lätile märgatavalt rohkem võimalusi

suunata väliseid tingimusi endale sobilikus suunas ja maandada riigi jaoks olulisi julgeolekuohte.

BALTI REGIOONI JULGEOLEKU TAJU

Võrreldes Baltikumi julgeoleku dokumente sai selgelt eristada ühiselt tajutud ohte, milleks on läbi aastate valdavalt olnud: organiseeritud kuritegevus, korruptsioon, terrorism, massihävitusrelvade levik ja võõrriikide eriteenistuste luure. Enamiku ohtude puhul tuleb silmas pidada nende rahvusvahelist iseloomu ja geopoliitilisi sündmusi. Islamiäärmuslused on kardetud juba kümneid aastaid. 1972. aasta suveolümpiamängudel võtsid Palestiina terroristid pantvangi ja tapsid üksteist Iisraeli sportlast. Kuid tervet läänemaailma tugevalt mõjutavaks sündmuseks sai 2001. aasta 11. septembril toimunud kaksiktornide rünnak. Samas peab meeles pidama, et näiteks Ameerika Ühendriikides on enim just paremäärmuslikke terroriste. Nad on kõige vägivaldsemad, nende tegevuste tagajärjel on enim hukkunuid ja nad on ka kriminaalselt aktiivsemad (Braniff 2019). Seega on kohane märkida, et Baltikumi dokumentides on käsitletud terrorismi n-ö neutraalselt – eristamata vasak-, parem-, ja usuäärmuslaste tegevusi. Igal juhul kasutavad igasugused äärmuslikult polariseerunud ründajad sunnimeetodeid oma poliitiliste või ideoloogiliste eesmärkide saavutamiseks. Eesmärkideks võivad olla nii sotsiaalsed konfliktid, etniliste ebakõlade ja rahutuste õhutamise kui ka üldine võimu saavutamine.

Euroopa ja terrorismi kontekstis annab lisaks kaksiktornide rünnakule kaalu veel viimasel kümnendil, 2010. aastal alguse saanud araabia kevad. Sellele järgnenud sündmuste käigus hukati Liibüa juht Mu'ammār al-Qadhafī, kukutati Egiptuse president Ḥusnī Mubārak ning algas kodusõda Liibüas, Süürias ja Jeemenis. Kõige selle taustal polnud veel lõppenud sõda ei Iraagis ega Afganistanis. Kõik nimetatud konfliktid on põhjustanud

põgenikelaineid, mis on võimaldanud kõikvõimalikel kuriteoliikidel ja julgeolekuohtudel võimenduda. Lähtudes terrorismiohust, on tähelepanelikkuseks ka alust, sest nagu Läti dokumendis toodi välja, siis alates Iraagi ja Süüria sõja algusest on Euroopast lahkunud nendesse piirkondadesse võitlema vähemalt 4000–6000 isikut (Saeima 2019). Islamistlike rühmitustega liitujate puhul on põhiline mure tingitud asjaolust, et need inimesed saavad treeninglaagrites praktilist ja ideoloogilist koolitust ning neid oskusi ja teadmisi saab kasutada ka terrorirünnaku kavandamiseks Euroopa riikides, kust need isikud on pärit. Nii on terrorismivastased meetmed ühed olulisemad julgeoleku tagatiseid. Näiteks püüab Eesti ennetada radikaliseerumist, tõkestada terrorismi rahastamist ning keemiliste, bioloogiliste, radioloogiliste, tuuma- ja lõhkeainetega kaasnedes võivad terrorismiohtu ning kaitseb suure rünnakuriskiga isikuid ja objekte (Riigikogu 2004). Lätis on toonitatud ka, et terrorismivastases võitluses on oluline saata NATO ja Euroopa Liidu kaudu kriisipiirkondadesse esindajaid, kes saaksid tutvuda kohapealsete vastumeetmetega (Saeima 2019). Oluliseks peetakse ka regionaalset koostööd, et ühtlustada terroriohu korral tegevuskavad.

Araabia kevade järel Euroopasse pagenud inimtraagikast tulvil põgenikud on olnud soodus pinnas organiseeritud kuritegevuse sissetulekute suurendamisel. Nii on kõikidel Balti riikidel läbi aastate olnud julgeolekupoliitika oluliseks suunaks võitlemine organiseeritud kuritegevusega. Rahvusvahelise mõõtmega organiseeritud kuritegevuse peamiseks tegevusaladeks on: inimkaubandus (sh inimorganitega kaubitsemine), salakaubavedu, uimasti- ja relvakaubandus, handeldamine strateegiliste kaupadega, rahapesu, illegaalne immigratsioon, küberkuriteod ja muud taolised kuriteoliigid. Leedu on ka välja toonud, et organiseeritud kuritegevust tuleb pidada riiklikuks ohuks, kui

tehakse koostööd võõrriikide luureametnike ja terroristlike rühmitustega (Seimas 2017). Kuna Euroopa Liitu astumine tõi kaasa inimeste vabama liikumise, siis on selle tagajärjel võitlus organiseeritud kuritegevusega vajanud suuremat

Kõik Balti riigid on pidanud aastaid julgeolekupoliitikas tähtsaks võitlust organiseeritud kuritegevusega.

tähelepanu. Eesti nentis juba 2004. aasta julgeolekupoliitika alustes, et kui ühiskonnas peaks kasvama rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse mõjuvõim, ohustab see kogu riigi julgeolekut. Sellega kaasneb korruptsioon ja kuritegevuse imbumine poliitikasse, riigiametitesse ja majandusse. Lisaks ilmselgele kahjule majanduses, finantssektoris ja poliitilises elus ohustab see otseselt avalikku julgeolekut ning mõjutab negatiivselt ka riigi rahvusvahelist mainet. Praegu on üks ilmekamaid näiteid rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse põhjustatud üleeuroopalisest mainekahjust Eestile Danske Banki rahapesu afäär.

ELUKESKKOND JA TEADLIKUD ELANIKUD

Siseturvalisuse mõttes on oluline meeles pidada, et elanikele ja ühiskonnale ei kujuta ohtu üksnes retsiidivsed isikud ja kuritegelikult organiseerunud ühendused. Julgeoleku tagamiseks on samavõrd tähtis tegeleda turvalise elukeskkonnaga, ja selle tagamise määravaks teguriks peab

Eesti sotsiaalmajanduslike probleemide lahendamist. Juba 2004. aastal vastu võetud dokumendis „Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused (2004)“ sedastati, et oluline on tegeleda tööturuga, mis hõlmab majanduskasvu jätkamiseks vajaliku kvalifitseeritud tööjõu ettevalmistamist ja riskigruppidele aktiivse sotsiaalkindlustussüsteemi tagamist. Leedu 2002. aasta strateegia kirjeldas, et nende elukeskkonda mõjutasid enim tööstusega seotud õnnetused, loodusõnnetused, epideemiad ja keskkonnaohud. Viimaste suurimaks põhjustajaks on transpordi-, energia- ja tööstussektori reostus. Eelnimetatud valdkondadest tulenevate

UNESCO: kultuuripärandi kadu mõjutab otseselt ka sotsiaalmajanduslikke tingimusi.

ohtude maandamiseks rakendatakse mitmesuguseid meetmeid: vähendatakse reostust transpordisektoris, suurendatakse energiasäästlikkust ja taastuenergia kasutuselevõttu, arendatakse eesrindlikke tehnoloogiaid reostuse kõrvaldamiseks ja reoainete ümbertöötlemiseks. Elukeskkonna kindlust vähendavad lisaks ka tagasihoidlik regionaalne areng ja vaesus. Sellele lisandub demograafiline kriis, mis on tingitud Leedu elanikkonna vähenemisest madala sündivuse, vananemise ja emigreerumise tõttu. Ebaühtlane sotsiaalmajanduslik areng võib tingida sotsiaalsete rühmade elatustaseme püsivaid või suurenevaid erinevusi. See omakorda võib soodustada umbusaldust riiklike institutsioonide ja demokraatlike

poliitiliste süsteemide vastu ning kutsuda esile poliitilist ekstremismi, kuritegevust või ka sotsiaalseid rahutusi. Nii on Leedu eesmärk parandada sotsiaalset sidusust ja demograafilist olukorda. Oluline on parandada ka sotsiaaltoetuste ja teenuste kättesaadavust, mis aitaks vähendada sotsiaalset tõrjutust.

Kõik Balti riigid on seisukohal, et puhta elukeskkonna tagamiseks on lisaks riigi tugisüsteemidele ja seadusloomele tarvis tõsta ka elanike omavastutust. Üheks näiteks on Läti seisukoht, et ühiskondlikku turvalisust tugevdab kogukondlik sidusust, mistõttu kaasatakse turvalisuse tagamiseks üha enam kogukonnaliikmeid (Saeima 2008). Näiteks julgustatakse ühiskonda uimastite ja psühhotroopsete ainetega seotud seaduserikkumistele kindlalt vastu seisma, sest uimastite levitamisega tegeleb just organiseeritud kuritegevus. Teiseks näiteks saab tuua terrorismi- ja äärmusluse vastast võitlust nii Eestis kui ka Lätis. Eesti seisukoht on, et radikaliseerumise ennetamiseks tuleb suurendada ja tugevdada ühiskonna ühtsust. Peamised meetmed selleks on lõimumine, kohanemine, kaasamine, strateegiline kommunikatsioon ja elanikkonna psühholoogiline kaitse (Riigikogu 2017). Niisugusele järeldusele on jõutud ka Lätis, kus üheks oluliseks riigisiseseks terrorismivastase võitluse elemendiks peetakse jõupingutusi oma ühiskonnas. Nii peetakse nende julgeolekupoliitikas radikaliseerumisohu vähendamisel tähtsaks ühiskonna harimist – edendada mõistmist, et äärmuslus on tõsine oht kodanikuühiskonnale ja selle ühtsusele, aga ka riigi julgeolekule üldiselt. (Saeima 2019)

Kui riik eeldab ja ootab oma elanikelt teadlikkust ja pühendumist julgeolekule, siis on institutsioonidel kohane tegeleda nende usalduse võitmiseks. Mõnes mõttes tundub iseenesestmõistetav või isegi tautoloogiline tõik, et riik peab oma elanikkonnaga aktiivselt tegelema. Kuid riigiasutuste usalduse mõttes on

Baltikumi elanike turvalisust saab tagada tugevam partnerlus Eesti, Läti ja Leedu vahel.

Foto: Raul Mee

küllalt tähendusrikas Läti eesmärk tagada politsei usaldusväärsus: politsei ja ühiskonna vahelise koostöö tähtsus tuleneb vajadusest tagada politseiametnikele ohu korral juurdepääs kõikidele Läti elanikele (Saeima 2019). Seda tuleb arvestada just demograafilises mõttes, sest lätlased moodustavad riigi rahvastikust natukene üle 60 protsendi ning enamik ülejäänutest on venekeelsed elanikud – ohu korral peab abi jõudma riigi kõigi elanikeni, hoolimata kellegi poliitilistest või ideoloogilistest veendumustest. Teine viis rõhutada oma elanike ja riigi väärtust on järgida Leedut, kes on kultuuripärandi säilitamise määratlenud riikliku julgeoleku küsimuseks (Seimas 2017; Seimas 2002). Lähtutakse UNESCO maailmapärandi kaitse konventsioonist, mille järgi mõjutab kultuuripärandi kadu lisaks traditsioonide kadumisele ka otseselt sotsiaalmajanduslikke tingimusi. Nii püüab Leedu hoida tihedat kontakti emigrantidega, et nad

säilitaksid oma identiteedi, poliitilised, majanduslikud ja kultuurilised sidemed Leeduga.

JAGATUD MURED JA ÜHISED SUUNAD

Igal Balti riigil on üksteisest erinevaid kogemusi ja arusaamu. Eesti peab oluliseks küsimusi, mis Lätis ja Leedus on tagaplaanile jäetud. Siinkohal toob autor välja mõned Lätil ja Leedule olulised suunad, mille ülekandmist Eesti julgeolekupõhimõtetele võiks kaaluda. Näiteks see, kuidas Läti otsustas NATO ja Euroopa Liiduga liitumisel seada eesmärgiks osaleda võimalikult aktiivselt rahuvaheliste organisatsioonide töös. Seeläbi on Läti nimetatud organisatsioonides tõusnud edukalt positsioonidele, mis on taganud parema võimaluse rääkida suurriikide esindajatega kaasa julgeoleku küsimustes. Nii kompenseeritakse riigi väiksust ja ollakse võimeline osalema oma

riigi jaoks oluliste julgeolekupoliitiliste otsuste langetamisel. Lisaks on Läti ainsana Balti riikidest pidanud oluliseks hoida elanike väga häid suhteid korrakaitseametnikega, et tagada kriisiolukordades vastastikune sujuv suhtlus. Nad on ka oma julgeolekupoliitika suundi kirjeldavas dokumendis selgesõnaliselt kirja pannud oma toetuse Ukrainale, pidades oluliseks sealse kriisi stabiliseerimist ja aidates arendada demokraatlikke väärtusi. Veel tasub tõsta Lätit esile selle eest, et ta on pidanud tähtsaks investeerida kvaliteetse töajõu koolitamisega. Eesti 2004. aasta julgeolekupoliitika arengukava mainis

Töajõu pidevat ajakohast arendamist võib pidada osaks riigi julgeolekupoliitikast.

küll töajõu koolituse olulisust, kuid hilisemates dokumentides on see teema puudu. Ka Leedu dokumentides ei ole seda teemat esitatud. Arvestades, et sotsiaalne stabiilsus ja jätkusuutlikkus on iga riigi jaoks oluline, võib töajõu pidevat ajakohast arendamist pidada isegi osaks riigi julgeolekupoliitikast.

Geograafilise asendi tõttu on Leedu ainsana pidanud vajalikuks pöörata tähelepanu ka Valgevene. Varem on Leedul olnud temaga seoses kokkupuuteid selliste probleemidega nagu salakaubavedu ning sotsiaalmajanduslik ja keskkondlik ebastabiilsus. Lisaks tekitab suure tõenäosusega 2020. aasta augusti

Valgevene valimistega alguse saanud riiklik kriis veel järgnevatel aastatel tervele regioonile julgeoleku- ja turvalisusprobleeme. Arvestades, et Valgevene on peale Venemaa nii Eesti kui ka Läti jaoks kõige lähem mitteläänelik riik, peaks tema tegevus ja sealse arengu toetamine ka meil rohkem tähelepanu pälvida. Leedust saaks esile tõsta majandusjulgeoleku strateegia, kus piiratakse ühe riigisisese või välisinvestori domineerimist strateegilise tähtsusega majandussektoris.

Leedu eeskujul võiks Eesti oma julgeolekupoliitika kujundamisel arvestada riikliku julgeoleku osaks kultuuripärandi säilitamise. Kogu Baltikumis on elanikke vähe², mistõttu võiksime kõik julgustada oma kodanikke riiki tagasi pöörduma. Eestis oli küll 2010. aasta Kaubandus- ja Tööstuskoja algatatud projekt „Talendid koju“, kuid taolisi ettevõtmisi saaks viia läbi korraldajalt ja tugisüsteemide loomisega saavutada rohkem edu. „Välispoliitika arengukava 2030“ küll viitab sellele, kuid julgeoleku kontekstis on tähtsad ka kodanike arv ja kultuuri säilitamine, mistõttu võiksid need olla kirjas ka meie julgeolekupoliitika alustes. Samas ei taga riigi julgeolekut ega siseturvalisust ainuüksi kohalikele elanikele keskendumine. Selles küsimuses võiks esile tõsta Läti, kes on oma poliitilises dokumendis väljendanud selget toetust Ukrainale. Kuigi Ukraina kriis sai alguse juba 2013. aastal, on nii Eesti kui ka Leedu 2017. aasta strateegiates jäetud see suurema tähelepanuta. Kuna Venemaa tegevus Ukrainas ja Euroopa reaktsioon sellele on olulised ka Eestile, teeb autor ettepaneku pidada sealse kriisi stabiliseerimist ka meile riiklikult oluliseks ja võimalusel leida viise, mis aitaksid sealset olukorda stabiliseerida või lahendada. Arvestades kuivõrd toetuvad Balti riigid oma liitlastele, toonitades ja rõhutades seda igas oma dokumendis, võiks sellisest näidat ka oma dokumentides üles

² Eestis -1,33 mln, Lätis -1,92 mln, Leedus -2,8 mln.

2020. aasta suve ja sügise sündmused Valgevenes on näidanud, et jõutasakaalud võivad kiiresti muutuda.

Foto: Andrew Keymaster / Unsplash.com

solidaarsust ja püsivat tuge nii Ukrainale kui ka Valgevene. Mõistlikum oleks mitte alluda külmutatud konfliktide loogikale ja oodata, kuni rahvusvaheline kogukond nendest teemadest väsis või tüdineb.

***Valgevene sündmused
on muutnud
jõutasakaalu mõne
kuuga nii, et sõjalise
konfliktitagi on nende
mõju regioonis tunda
veel aastaid.***

Liikumisvõimalused, mida pakub Schengeni viisaruum, ja Balti riikide sarnased ohutajud võiksid tingida olukorra, kus oleks otstarbekas arendada julgeolekualast koostööd, lähtudes regionaalsetest huvidest. 2020. aasta suve ja sügise sündmused Valgevenes on näidanud selgelt, et meie enda regioonis võivad jõutasakaalud muutuda mõne kuuga nii palju, et ka ilma otsese sõjalise konfliktita võib nende mõju meie regioonis tunda veel aastaid. Esile võivad kerkida ohud, mis ühel või teisel moel ja erineva intensiivsusega mõjutavad siiski kogu Baltikumi. Oleme seotud nii regionaalselt, maailma silmis kui ka sarnaste julgeolekuohtude läbi. Sellepärast saab Baltikumi elanikkonna turvalisust piiriüleses Euroopas tagada veel tugevam partnerlus Eesti, Läti ja Leedu vahel.

KASUTATUD ALLIKAD

BRANIFF, W. (2019). Homeland Security and Governmental Affairs Committee: Countering Domestic Terrorism: Examining the Evolving Threat. US. Senate Committee on Homeland Security and Governmental Affairs. – <https://www.hsgac.senate.gov/imo/media/doc/Testimony-Braniff-2019-09-25.pdf>

MARNOT, D. (2020). Baltikumi julgeolekupoliitika dokumentide võrdlus. Sisekaitseakadeemia. – <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/2538?locale-attribute=ru>

RIIGIKOGU. (2004). Eesti Julgeolekupoliitika alused. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/773389>

RIIGIKOGU. (2010). Julgeolekupoliitika alused. – https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf

RIIGIKOGU. (2017). Julgeolekupoliitika alused. – https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/2017.05.31_jpa_riigikogu.pdf

SAEIMA. (2008). National Security Concept. – https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/2008_nd_en.pdf

SAEIMA. (2019). The National Security Concept. – https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/NDK_ENG_final.pdf

SEIMAS. (2002). National Security Strategy. – <https://www.files.ethz.ch/isn/156885/LithuaniaNationalSecurity-2002.pdf>

SEIMAS. (2017). National Security Strategy. – <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf>